

Історія

УДК 94(477):314.15(410)«195/199»

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18125813>

Культурно-освітня та видавнича діяльність українських еміграційних організацій у Великій Британії у другій половині ХХ ст.

Костилєва Світлана Олександрівна,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії факультету соціології і права, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-0909-7887>

Прийнято: 17.12.2025 | Опубліковано: 31.12.2025

Анотація. *Мета дослідження:* надати комплексну характеристику культурно-освітньої та видавничої діяльності українських еміграційних організацій у Великій Британії протягом другої половини ХХ ст. **Методи:** використано історико-хронологічний метод для відстеження еволюції діаспорних інституцій від моменту їх заснування до кінця ХХ ст., історико-порівняльний метод для зіставлення британської моделі культурної самоорганізації з канадським і американським досвідом української еміграції, проблемно-хронологічний підхід для аналізу окремих напрямів діяльності громади, структурно-функціональний метод для вивчення організаційної будови та функцій культурно-освітніх інституцій. **Результати.** Виявлено, що українська громада у Великій Британії створила багаторівневу систему культурної самоорганізації, центром якої став Союз українців у Великій Британії, що координував роботу освітніх, культурних і видавничих структур.

Встановлено три ключові напрями діяльності діаспори: освітній, що включав мережу суботніх шкіл і Українську освітню раду для збереження мови та національної ідентичності серед молоді; культурно-мистецький, представлений хорами, театральними колективами, танцювальними ансамблями та музеями народного мистецтва; видавничий, що охоплював періодичні видання українською й англійською мовами та книговидавництво Української видавничої спілки. Доведено, що церковні парафії виконували не лише духовну, а й освітньо-культурну функцію, підтримуючи недільні школи та культурні гуртки. З'ясовано роль молодіжних організацій у вихованні нового покоління українців, інтегрованих у британське суспільство, але вихованих у національній традиції. **Наукова новизна** дослідження полягає у системному аналізі всього комплексу культурно-освітніх і видавничих ініціатив української діаспори у Великій Британії як цілісного феномену національної самоорганізації, що дало змогу комплексно відтворити механізми збереження етнокультурної ідентичності в умовах британського суспільства. **Висновки.** Українські організації у Великій Британії в другій половині ХХ ст. вели багатогранну культурно-освітню та видавничу діяльність. Вони створювали культурні інституції, організовували виставки та конференції, співпрацювали з британськими установами для популяризації української культури. Видавнича діяльність охоплювала релігійну, культурну та наукову тематику. Англomовні матеріали використовувалися в університетських курсах, що сприяло входженню українознавства до британської академічної традиції. Освітня система забезпечувала передачу мови, традицій та історичної пам'яті молодому поколінню, запобігаючи асиміляції. Важливу роль відігравали жінки, які займалися доброчинністю та викладанням. Завдяки створеній мережі громадських, освітніх і релігійних осередків українська діаспора зберегла національну ідентичність, виховала молоде покоління у національному дусі та поширила знання про Україну в світі.

Ключові слова: українська еміграція, видавнича справа, національна ідентичність, друга половина XX ст., зарубіжна україніка, ідеологія.

Cultural, Educational, and Publishing Activities of Ukrainian Emigrant Organizations in Great Britain in the Second Half of the 20th Century

Svitlana Kostyleva,

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History,
Faculty of Sociology and Law, National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-0909-7887>

Abstract: *The purpose of the study is to provide a comprehensive characterization of the cultural, educational, and publishing activities of Ukrainian emigrant organizations in Great Britain during the second half of the 20th century.*
Methods: *The historical-chronological method was used to trace the evolution of diaspora institutions from their establishment to the end of the 20th century; the historical-comparative method was employed to compare the British model of cultural self-organization with the Canadian and American experience of Ukrainian emigration; the problem-chronological approach was applied to analyse specific areas of community activity; and the structural-functional method was used to examine the organizational structure and functions of cultural and educational institutions.*
Results. *It was found that the Ukrainian community in Great Britain created a multi-level system of cultural self-organization, centred around the Association of Ukrainians in Great Britain, which coordinated the work of educational, cultural, and publishing structures. Three key areas of diaspora activity were identified: educational, which included a network of Saturday schools and the Ukrainian Educational Council for preserving language and national identity*

*among youth; cultural and artistic, represented by choirs, theatrical groups, dance ensembles, and folk-art museums; and publishing, which encompassed periodicals in Ukrainian and English and the book publishing activities of the Ukrainian Publishers' Union. It was proven that church parishes performed not only spiritual but also educational and cultural functions, supporting Sunday schools and cultural circles. The role of youth organizations in raising a new generation of Ukrainians – integrated into British society yet raised in the national tradition – was clarified. The **scholarly novelty** of the study lies in the systematic analysis of the entire complex of cultural, educational, and publishing initiatives of the Ukrainian diaspora in Great Britain as a holistic phenomenon of national self-organization, which has enabled, for the first time, a comprehensive reconstruction of the mechanisms for preserving ethnocultural identity within British society.*

Conclusions. *Ukrainian organizations in Great Britain in the second half of the 20th century conducted multifaceted cultural, educational, and publishing activities. They created cultural institutions, organized exhibitions and conferences, and collaborated with British establishments to popularize Ukrainian culture. Publishing activities covered religious, cultural, and scholarly topics. English-language materials were used in university courses, contributing to the integration of Ukrainian studies into the British academic tradition. The educational system ensured the transmission of language, traditions, and historical memory to younger generations, preventing assimilation. Women played an important role, engaging in charity work and teaching. Through the established network of community, educational, and religious centres, the Ukrainian diaspora preserved its national identity, raised younger generations in the national spirit, and spread knowledge about Ukraine worldwide.*

Keywords: *Ukrainian emigration, publishing, national identity, second half of the 20th century, Ukrainian studies abroad, ideology.*

Постановка проблеми. Українська еміграція у другій половині ХХ ст. стала одним із найважливіших чинників міжнародного представництва України у світі. Після завершення Другої світової війни у країнах Західної Європи, сформувалася одна з найчисельніших і найорганізованіших українських діаспор, що відіграла значну роль у збереженні національної ідентичності та поширенні знань про Україну серед західного суспільства [1; 2].

Особливо масштабною виявилася діяльність українців у Великій Британії, де у 1940–1980-х рр. активно діяли численні культурно-освітні та видавничі ініціативи – школи українознавства, парафії, видавництва, пресові органи, молодіжні товариства, які стали осередками духовного й інтелектуального життя еміграції [3; 4; 5; 6, 7]. Їхня робота сприяла поширенню інформації про українську історію та культуру, а також зміцненню зв'язків між громадами діаспори та Батьківщиною.

Важливою складовою цієї діяльності було функціонування видавничих структур Союзу українців у Великій Британії (СУБ), зокрема видань «Українська Думка» та «The Ukrainian Review», які формували спільний інформаційний простір і допомагали самоорганізації українців за кордоном [6; 8; 9]. Через ці друковані платформи українські інтелектуали підтримували мову, культуру та сприяли формуванню історичної пам'яті.

Проблема культурно-освітньої та видавничої діяльності українських еміграційних організацій залишається актуальною. Сучасна глобалізація, нові хвилі вимушеної міграції та культурні трансформації потребують осмислення історичного досвіду еміграції післявоєнної доби, який може стати орієнтиром у визначенні оптимальної траєкторії поведінки українців у складних умовах викликів сьогодення. Дослідження української громади у Великій Британії дає змогу простежити ефективні моделі самоорганізації, збереження

етнокультурної спадщини та інтеграції в мультикультурне середовище без втрати національної самобутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми української еміграції, зокрема її культурного, освітнього та видавничого життя у Великій Британії, активно розглядалися у працях сучасних українських та зарубіжних істориків, культурологів, соціологів та журналістів. Значний внесок у розроблення цієї проблематики зробив М. Тимошик, який системно проаналізував становлення та розвиток української періодики в еміграційному середовищі, її роль у формуванні духовного простору діаспори й у збереженні національної ідентичності [10]. Учений довів, що видавнича діяльність українців за кордоном у післявоєнний період виконувала не лише інформаційну, а й виховну, культуротворчу та дипломатичну функції. І. Краснодемська присвятила праці культурно-освітнім аспектам діяльності українських громад у країнах Західної Європи, акцентуючи на їхньому внеску в збереження етнокультурної спадщини. Дослідниця розглядає діаспору як складну соціокультурну систему, у якій поєднуються освітня, релігійна, мистецька та інформаційна сфери [4]. Серед іноземних учених викликає інтерес праця британського історика А. Вілсона, який розглядає становлення українських громад у країнах Заходу, політичні та соціальні особливості інтеграції діаспори, її участь у формуванні національного дискурсу [1]. Деякі аспекти видавничої й освітньої діяльності еміграційних організацій відображено у працях М. Стахіва [6] та М. Дейчаківського [2], які аналізували роботу українських пресових органів у Лондоні, діяльність Союзу українців у Великій Британії, функціонування українських шкіл і культурних осередків. Важливі сучасні інтерпретації розвитку українознавчих студій у Великій Британії подає Л. Отрошко, яка простежує трансформацію дослідницьких підходів у XXI ст. [11]. Окрему увагу приділено вітчизняним і зарубіжним часописам «Ukrainian Information Space», «Ukrainian Review», «Folk Art and

Ethnology», де публікувалися матеріали про культурну самоорганізацію українців за кордоном і роль друкованого слова у підтриманні духовної єдності громади [3; 8; 9]. Водночас комплексне узагальнення культурно-освітньої та видавничої діяльності українських організацій у Великій Британії другої половини ХХ ст. і надалі потребує дослідницької уваги.

Отже, проблеми української еміграції, зокрема її культурного, освітнього та видавничого життя у Великій Британії, пройшли тривалий шлях наукового осмислення, формуючи міждисциплінарне поле досліджень на перетині історії, культурології, соціології та медіазнавства.

Втім, наявні дослідження зосереджуються на окремих аспектах діаспорного життя (видавнича справа у М. Тимошика, культурні практики у І. Краснодемської, політична інтеграція у А. Вілсона) без їх інтеграції в цілісну аналітичну модель. По-друге, більшість праць не враховують динаміку розвитку діаспорних інституцій протягом тривалого періоду, обмежуючись або синхронним зрізом, або короткими часовими проміжками. По-третє, залишається недостатньо вивченим вплив саме британського контексту на специфіку культурної самоорганізації українців, механізми адаптації діаспорних практик до умов британського суспільства та правової системи, що відрізняє британський досвід від канадського чи американського.

Отже, актуальною науковою проблемою є відсутність комплексного дослідження, яке б інтегрувало різні виміри діяльності діаспори (освітній, культурний, видавничий) у цілісну картину функціонування української громади Великої Британії як унікального соціокультурного феномену в діяхронічній перспективі другої половини ХХ ст.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний доробок у вивченні української діаспори у Великій Британії, низка аспектів культурно-освітньої та видавничої діяльності другої половини ХХ ст. потребує системного аналізу. Основні прогалини стосуються фрагментарності

підходів – бракує дослідження взаємодії видавничої діяльності з освітніми установами, парафіями та молодіжними організаціями у формуванні та підтримуванні національної ідентичності. Не з'ясовано, як трансформувалися стратегії культурно-освітньої роботи протягом усієї другої половини ХХ ст. Недостатньо вивчено вплив специфіки британського мультикультуралізму, правової системи та моделей інтеграції на організаційні структури українських громад. Відсутній глибокий контент-аналіз публікацій, дослідження читачкої аудиторії, тиражів та реального впливу видань на діаспору. Не досліджено системно організаційну структуру українських шкіл, навчальні програми, підготовку педагогів та ефективність збереження мови у другому-третьому поколіннях. Потребують вивчення прийняття рішень у СУБ, фінансові аспекти, кадрова політика та передача управлінського досвіду.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є комплексна характеристика культурно-освітньої та видавничої діяльності українських еміграційних організацій у Великій Британії протягом другої половини ХХ ст. Завданнями є: проаналізувати основні напрями, форми та результати культурно-освітньої і видавничої діяльності українських еміграційних організацій у Великій Британії у другій половині ХХ ст., визначити їхній внесок у розвиток української культури й освіти за межами України.

У статті використано комплекс **методів**, які забезпечують багатовимірний аналіз культурно-освітньої та видавничої діяльності української діаспори у Великій Британії. Історико-хронологічний метод застосовано для відстеження еволюції діаспорних інституцій від моменту їх заснування до кінця ХХ ст., що дало змогу простежити етапи становлення, розвитку й трансформації громадських організацій у контексті зміни поколінь емігрантів та політичних реалій. Історико-порівняльний метод використано для зіставлення британської моделі культурної самоорганізації з канадським і

американським досвідом української еміграції. Проблемно-хронологічний підхід застосовано для аналізу окремих напрямів діяльності громади (освітнього, культурно-мистецького, видавничого), що уможливило виокремлення провідних тенденцій у кожній сфері без втрати цілісного бачення діаспорного життя. Структурно-функціональний метод залучено для вивчення організаційної будови та функцій культурно-освітніх інституцій.

Сильною стороною обраної методології є її комплексність, яка дає змогу аналізувати діяльність діаспори одночасно в інституційному, функціональному, синхронному та діахронному вимірах. Залучення порівняльного методу дає змогу вписати британський досвід у ширший контекст української еміграції.

Водночас методологія має певні обмеження. По-перше, історико-хронологічний підхід, зосереджуючись на інституційній історії, меншою мірою враховує неформальні практики культурної самоорганізації та індивідуальний досвід емігрантів. По-друге, структурно-функціональний метод акцентує на офіційних структурах і документованих формах діяльності, що може призводити до недооцінки стихійних, низових ініціатив. По-третє, порівняльний аналіз з канадським і американським досвідом обмежується доступними публікаціями та не включає детального архівного дослідження діаспор у цих країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська еміграція у Великій Британії після Другої світової війни стала вагомим соціокультурним явищем, яке мало довготривалі наслідки для розвитку українського національного руху, науки, культури, освіти та видавничої справи за кордоном. В цей час у Сполученому Королівстві поступово з'являються українські та британсько-українські об'єднання та установи – громадські організації загального характеру, церковно-релігійні, інформаційно-політичні, ветеранські, молодіжні, студентські та фахові структури [12, с. 37–44]. Вони пройшли важкий шлях становлення й самоорганізації: від вирішення

повсякденних проблем адаптації українців у нових умовах життя до розгортання та забезпечення продуманих програм у рамках культурно-освітньої, молодіжної, жіночої, релігійної й доброчинної діяльності.

У травні 1945 р. багато українців опинилося в складному становищі, оскільки під час воєнних дій підтримували супротив і проти СРСР, і проти Німеччини. Після оголошення «холодної війни», коли остаточно впала «залізна завіса», їх, як цивільних, так і комбатантів, почали переселяти до Західної Європи. Загалом до Великої Британії прибуло до 40000 українців, майже 30000 з яких залишилося на Британських островах [8, р. 78].

Спочатку вони самостійно вирішували проблеми, з якими вимушені були стикатися, але невдовзі почали створюватися невеличкі організації. І вже до січня 1946 р. потреба в координації багатьох напрямів роботи стала настільки очевидною, що того ж місяця було створено Союз українців у Великій Британії (СУБ), який був зареєстрований як благодійна організація, згідно з Законом про військові благодійні організації 1940 р., а в грудні 1947 р. – як некомерційна компанія. На установчому з'їзді 19–20 січня 1946 р. в Единбурзі ключову роль відігравали перші члени Союзу – українці зі складу Польських збройних сил під британським командуванням. До 1948 р. лави організації значно розширилися завдяки приєднанню українських добровільних робітників і колишніх вояків дивізії «Галичина», звільнених з полону. Гостро постала потреба вирішити питання соціального забезпечення, оскільки були зняті обмеження на працевлаштування й усе більше українців отримали можливість вільно обирати професію та селитися у Великій Британії на постійне місце проживання [8, р. 78]. Спочатку осередки Союзу були розкидані по країні внаслідок дії регламентів контролю, який приписував багатьом українцям працювати в сільському господарстві, а з 1951 р. члени організації намагалися зосередити діяльність у великих промислових центрах. У першій половині 1950-х рр. загальна кількість активних членів організації

значно зменшилася (близько 2000 членів емігрували до інших країн, дехто пішов із життя), але близько 8500 активістів (1955) працювали в Союзі [5].

Створення СУБ, який виконував роль репрезентативного та координаційного органу, стало важливим етапом у розвитку українського життя у Великій Британії. Організація керувалася щорічними загальними зборами делегатів від усіх її відділень, які обирали почесного голову, президента Союзу та Генеральну раду. В свою чергу Генеральна Рада визначала президентський комітет, який відповідав за щоденне ведення справ, призначення персоналу та за практичне застосування політики, прийнятої на щорічних загальних зборах. Відділення формувалися там, де налічувалося дванадцять членів. Кожне відділення щорічно обирало власний комітет [8, р. 78]. СУБ об'єднав численні місцеві осередки у Лондоні, Манчестері, Бредфорді, Лестері, Ноттінгемі, Даремі та інших містах. Саме завдяки цим осередкам сформувалася розгалужена система громадського життя, заснована на принципах єдності, патріотизму й взаємопідтримки [3].

У великих містах Союз придбав будинки для облаштування громадських центрів. Ця нерухомість використовувалася повноцінно та різноманітно й стала вагомим активом української громади. Там розміщувалися бібліотеки українських книг; приміщення для зібрань і зустрічей, лунала рідна мова; члени СУБ могли використовувати приміщення для роботи літературних та спортивних товариств, для освітніх курсів з гуманітарних і побутових питань, а також для тимчасового проживання українців, які відвідували місто.

У період становлення активісти Союзу опікувалися переважно прагматикою життя в нових умовах: важливими завданнями були адекватний переклад документів, листів, допомога у спілкуванні з офіційними органами, інші обов'язки, виконуючі які відділи організації підтримували постійні контакти з владними структурами. Співробітники допомагали робити запити до лікарень, роз'яснювати пропозиції по реабілітації після хвороби,

організовувати листування щодо подання заявок на страхування або компенсацію по страховому випадку, долати інші юридичні труднощі [8, р. 79].

У другий половині ХХ ст. діяльність української громади у Великій Британії вийшла на новий рівень організованості й зосередилася переважно на культурно-освітній праці. Це було пов'язано зокрема з тим, що післявоєнна хвиля української еміграції до Великої Британії суттєво відрізнялася від попередніх переселень до Канади, США чи країн Південної Америки. Якщо ранні міграційні процеси в більшості мали соціально-економічні причини, то еміграція 1940-х – 1950-х рр. переважно була зумовлена політичними обставинами. Вона охоплювала представників інтелігенції, військових, діячів визвольного руху, духовенство, педагогів, митців і студентів, які не могли повернутися до радянської України через небезпеку переслідувань. Унаслідок цього в британській діаспорі сформувалося середовище інтелігенції, яка взяла на себе місію зберігати й поширювати українські культурні й духовні цінності [13].

При кожному великому осередку СУБ діяли хори, танцювальні колективи, театральні студії, бібліотеки й гуртки народного мистецтва – 1954 р. нараховувалося 17 хорів, 14 танцювальних гуртків і 15 театральних колективів [5]. Яскравим прикладом творчої роботи Союзу було організація спільних заходів святкування релігійних свят і національних річниць, у яких брали участь уже досвідчені творчі колективи. Наприклад, найвідомішими були танцювальний ансамбль «Орлик», український чоловічий хор «Гомін» (м. Манчестер), хор «Діброва» (м. Брадфорд) та ін. Зазвичай ці заходи підтримували талановиті українські солісти – Ярослав Бабуняк, баритон, який кілька разів брав участь у міжнародних конкурсах в Королівському Альберт-Холі в Лондоні та здобув першу й другу премії в Лланголлелі; Володимир Луців з Римської консерваторії, баритон, відомий як бандурист, співав в Альберт-Холі в Ноттінгемі на концерті під час 3'їзду української молоді (1954).

Окреме місце у збереженні національної спадщини займали виставки – Міжнародна виставка ремесел в Емпайр-Холі в Олімпії (1954) продемонструвала три види українських мистецтв і ремесел: гончарство, деревообробку та вишивку [8, р. 79].

Одним із найважливіших напрямів роботи Союзу українців у Великій Британії була організація українських шкіл вихідного дня, які стали осередками освітнього життя еміграції. Такі школи діяли при церквах, громадських осередках і навіть у приватних помешканнях. Вони виконували надзвичайно важливу функцію – формували в дітей, народжених у Британії, знання рідної мови, історії, традицій, звичаїв і національної символіки. Уроки проводили вчителі-ентузіасти, які самі були емігрантами та поєднували педагогічний досвід із глибоким почуттям громадянського обов’язку [10].

Особливо на суботні школи української діаспори у Великій Британії вплинула освітня реформа (Education Act 1944, відомий як Butler Act), проведена після Другої світової війни, яка передбачала безкоштовну освіту до 11 років, створення місцевих органів управління освітою (Local Education Authorities, LEAs), стандартні програми та обов’язкову загальну освіту [14]. В результаті суботні школи опинилися поза межами офіційної системи освіти та могли існувати виключно за рахунок спільнот, церковних організацій і приватних ініціаторів. Організатори суботніх шкіл самостійно шукали співпраці з місцевими управліннями освітою для узгодження певних навчальних практик або для доступу до матеріалів та інфраструктури. Роботу шкіл вихідного дня української діаспори ускладнювали бюджетні виклики й конкуренція при залученні громадських коштів.

Водночас із розширенням загальної освіти з’явилися нові освітні матеріали та підручники, спрямовані на загальну англомовну й громадянську освіту, які широко використовувались як додаткові джерела або адаптувалися до навчання української мови та культури. Головна складність при цьому

полягала в потребі балансувати між вимогами різних навчальних програм і збереженням автентичності. Тому для координації навчального процесу багато значила організація при СУБ Української освітньої ради у Великій Британії, яка розробляла навчальні програми, готувала підручники, видавала методичні посібники й проводила семінари для вчителів. У 1950–1970-х рр. вона забезпечувала видання посібників з української мови, українознавства, історії, фольклору, які друкувались у співпраці з українськими видавництвами Канади та США, що сприяло єдності освітніх стандартів у світовій діаспорі [6].

Реформа також підкреслювала професіоналізацію загальної системи освіти, що посилювало очікування у громадах щодо якості викладання й відповідальності, навіть якщо суботні школи залишалися приватними структурами. Внаслідок цього зростала потреба у кваліфікованих педагогах зі знанням української мови та культури.

Особливістю українських суботніх шкіл було поєднання навчання з культурно-виховною роботою. Учні брали участь у святкуванні річниць Соборності України, Шевченківських днів, Різдва, Великодня. Такі заходи супроводжувалися концертами, театральними виставами, декламаціями віршів, виставками дитячих робіт і перетворювалися на важливі події для всієї громади, зміцнюючи зв'язки між поколіннями українців у Британії [9]. В цілому нові підходи у системі освіти сприяли зменшенню тиску на суботні школи як єдине джерело збереження культури, одночасно підвищилася увага до збереження мовної спадщини та історії серед молоді через позашкільні ініціативи.

1949 року на тлі партійно-політичних розбіжностей за ініціативи голови СУБ Б. Панчука була створена ще одна громадська організація – Об'єднання українців у Великій Британії (ОУуВБ). Вона також опікувалася збереженням національної культури, історичної пам'яті: організовувала відзначення роковин подій з історії України, змістовні доповіді, концерти, конкурси

українознавства, щорічні літні табори для молоді (з 1967 р. переважно в Шотландії), працювала з суботніми або недільними школами (часто сумісно з місцевими парафіями Української Автокефальної Православної Церкви) та ін. Так, з діяльністю ОУуВБ був пов'язаний церковний хор «Дніпро» в Олдгамі та багато творчих колективів (театральних, народних танців та музичних) [5; 15, с. 37–44].

У першій половині 1948 р. на базі автономної секції СУБ була створена Організація українських жінок у Великій Британії (ОУЖ). Жінки, переважно українського походження, створювали гуртки, кількість яких постійно зростала – на першу половину 1980 р. їх налічувалося 35 [15, с. 10; 16]. У гуртках займалися вишиванням, писанкарством, організовували конкурси та виставки українського народного мистецтва. Практикувалися постійні виставки на базі приміщень СУБ. Наприклад, 1964 р. в Лестері було започатковано музей українського народного мистецтва (з 1971р. – «Музей ім. Алли Горської» в м. Манчестер) [5].

Важливу роль у підтриманні культурного життя відігравали також українські молодіжні організації – Українська студентська громада у Великій Британії (УСГВБ), Спілка української молоді (СУМ), Українське студентське товариство «Зарево». УСГВБ, наприклад, почала роботу 1947 р. в Лондоні з метою об'єднати студентську молодь і тих, хто планував вступати до британських університетів [17, с. 5]. Через рік у ній налічувалося 209 членів. Переважно вони збирали інформацію про можливості навчання та джерела його фінансування. Було організовано Комісію допомоги українському студентству, яка збирала кошти для студентських стипендій і визначала стипендіатів. Згодом при громаді був організований дискусійний клуб, де виступали запрошені особи, члени громади організовували літні табори, спортивні змагання, семінари, культурні фестивалі тощо. В липні 1951 р. Національна спілка студентів Англії, Уельсу й Північної Ірландії визнала

громаду як репрезентативну організацію українських студентів у Великій Британії [5].

СУМ, яка почала діяти з 1947 р. за ініціативи активістів студентського руху в Німеччині, робила акцент на патріотичному вихованні молоді. З року в рік у більшості її осередків проходили щотижневі виховні сходи́ни юнацтва, що включали заняття з української історії та різноманітні культурні заходи. З 1949 р. окрім традиційних форм роботи (підтримка творчих, спортивних і мистецьких колективів) члени СУМ у різних містах щорічно збирали розширені крайові та окружні «здви́ги» (зліти) (з 1960-х рр. постійно у великому залі в м. Лестері) за участю українських хорових, танцювальних і музичних колективів. З 1954 р. щороку в м. Чіддінгфолд (південна Англія) організовувалися виховно-розвагові літні табори для юнацтва. Згодом діяльність організованої студентської молоді поширилася на інші країни Західної Європи, Америки та Австралію. 1952 р. СУМ діяв у 14 країнах, а в 1969 р. мав 13700 членів у цілому світі [5].

Культурно-освітня діяльність українців Великої Британії була тісно пов'язана з церковними осередками, які виконували не лише духовну функцію, проводячи богослужіння, виставки ікон, концерти духовної музики, лекції з історії церкви, а й соціальну. При парафії Української католицької церкви у Великій Британії в м. Болтоні існувала недільна школа (1951–1956) для навчання дітей основам релігії, української мови та історії України, в м. Брадфорд подібна церковна школа діяла з 1958 р. до 1990-х рр. [18, с. 3, 8]. Українська автокефальна православна церква, маючи парафії у Манчестері, Бредфорді, Ноттінгемі та інших містах, також підтримувала освітню діяльність серед вірян, організовуючи гуртки та бібліотеки [19, с. 67–68]. Релігійні громади приділяли особливу увагу вихованню молоді. При них діяли школи, хори, бібліотеки, а священники ініціювали видання історичної

літератури. Таким чином, українські церкви у Великій Британії стали осередками не лише віри, а й освіти, мистецтва та суспільної активності.

Отже, саме в другій половині XX ст. на території Об'єднаного Королівства сформувалися структуровані осередки української громади, які перетворилися на потужні культурно-освітні, релігійні та інформаційні центри еміграційного життя. Їхня діяльність забезпечила збереження української ідентичності в умовах чужомовного середовища, сприяла формуванню нового покоління українців, інтегрованих у британське суспільство, але вихованих у національній культурній традиції.

Таблиця 1

Структура та напрями культурно-освітньої діяльності української діаспори у Великій Британії (друга половина XX ст.)

Сфера діяльності	Основні інституції	Форми реалізації	Результати / Значення
Освітня	Українські школи вихідного дня, Українська освітня рада	Викладання мови, історії, українознавства; підготовка підручників	Збереження мови й національної ідентичності серед молоді
Культурно-мистецька	Хори, театри, гуртки народного мистецтва, фольклорні ансамблі	Концерти, вистави, свята, фестивалі	Популяризація української культури, згуртування громади
Релігійно-просвітницька	Українська католицька церква у Великій Британії, Українська автокефальна православна церква	Суботні та недільні школи, лекції, видавнича діяльність	Формування духовних цінностей, патріотичного виховання
Видавнича	Газета «Українська Думка», «The	Випуск газет, журналів, книжок,	Донесення правдивої

	Ukrainian Review», «Ukrainian Information Service»	англомовних бюлетенів	інформації про Україну, культурна дипломатія
Молодіжна	УСГВБ, СУМ	Табори, студентські журнали, освітні ініціативи	Виховання нового покоління, збереження тяглості громади

Джерело: уклала автор за матеріалами [2; 4; 6; 10; 13].

Особливе місце в культурно-освітньому просторі української громади у Великій Британії посідала видавнича діяльність, що стала важливим чинником збереження та поширення національної культури.

Вже 1945 р. в Лондоні почала виходити газета «Українська Думка», що фактично стала офіційним виданням СУБ (спочатку під назвою «Наш Клич»). Її метою було інформувати громаду про діяльність українських організацій і висвітлювати міжнародні події крізь призму українських національних інтересів. Газета швидко перетворилася на інтелектуальний центр еміграції – серед її редакторів і авторів були М. Дейчаківський, В. Янів, Г. Лужницький, О. Горбач. На її сторінках публікувалися аналітичні статті, рецензії, політичні огляди, матеріали з історії України, художні твори, спогади та некрологи видатних діячів еміграції. В різні роки СУБ видавав інші періодичні видання: щорічний «Календарець Українця у Великій Британії» (1947–2004 рр.), сатиричний журнал «Оса» (1947–1948 рр.), кварталник «The Ukrainian Review», журнал для дітей «Юні Друзі» (1955–1984 рр.). З 1950-х рр. вийшло також чимало книжок і брошур, зокрема україномовні видання для загального читача та для дітей, та англомовні – орієнтовані на британського читача [5; 7].

Періодика виконувала не лише інформаційну, а й просвітницьку функцію. В умовах, коли історія України у Радянському Союзі залишала багато «білих плям», «Українська Думка» стала майданчиком для оприлюднення альтернативних поглядів, досліджень і свідчень очевидців. Видання

об'єднувало українців не лише у Британії, а й у Канаді, США, Австралії, формуючи спільний інформаційний простір закордонного українства.

Важливим досягненням українців у післявоєнний період стало створення 1949 р. Українського інформаційного сервісу (УІС), через який поширювалася англomовна інформація про Україну серед британської громадськості. УІС готував прес-релізи, бюлетені, тематичні довідки, аналітичні матеріали для журналістів, науковців і політичних аналітиків, популяризуючи українську тематику у провідних медіа Великої Британії («Ukrainian Information Service» (1950–1951 pp.), «Ukrainian Observer» (1952–1954 pp.)). Центр активно співпрацював із британськими газетами, університетами, державними структурами [12, с. 61, 63–64; 16, с. 38].

Одним із найпотужніших проєктів УІС став англomовний журнал «The Ukrainian Review», перший номер якого вийшов 1954 р. в Лондоні як продовження «Ukrainian Observer». З 1954 по 1999 pp. вийшло понад 170 чисел журналу обсягом переважно 69 сторінок. Видання мало чітку інформаційно-аналітичну спрямованість: поширення відомостей про становище України, популяризацію української культури, науки та духовності у світі. На його сторінках друкувалися статті британських і українських науковців, публіцистів, політичних оглядачів. Значна увага приділялася темам радянських репресій, Голодомору 1932–1933 pp., діяльності українського визвольного руху та дисидентського середовища [5].

Не менш важливим осередком українства стала Українська видавнича спілка (УВС) 1947 р. в Лондоні. Це видавництво друкувало книжки українською та англійською мовами, охоплюючи широкий тематичний спектр— від художньої літератури до політичної публіцистики, від навчальних посібників до антологій української поезії. Саме воно навесні 1951 р. стало публікувати журнал «Визвольний Шлях», який популяризував твори істориків, спогади діячів українського національного руху, збірники документів з історії

визвольних змагань та наукові розвідки з українознавства. Видання УВС активно поширювалися серед української громади Великої Британії й надсилалися до бібліотек Канади, США, Німеччини та Австралії [20, с. 522–526].

У 1956–2005 рр. у часописі «Українська думка» була «Жіноча сторінка» Головної управи ОУЖ, а після 2005 р. часто друкувалися статті про діяльність організації. 1967 р. і 1991 р. ОУЖ видала збірники матеріалів з нагоди, відповідно, 15-ліття і 40-ліття від заснування організації [12, с. 9–10].

Аналіз видавничої діяльності українців у Британії вказує на кілька аспектів. Перше – вона була спрямована на те, щоб, з одного боку, допомогти читачам імплантуватися в нове для них середовище, а з другого – зберегти та поширити власну культуру. Тому така діяльність охоплювала не лише друк книжок, але й перекладацьку роботу, підготовку англomовних матеріалів для британської преси, створення бібліографічних каталогів і архівів. У бібліотеках при громадах зберігалися унікальні видання, що сьогодні є змістовними джерелами для дослідників історії української еміграції. Значна частина цих колекцій нині перебуває у фондах Британської бібліотеки, Сент-Ендрюського університету й архівів СУБ [3].

Друге – молодіжні організації створювали власні бюлетені, журнали та студентські збірники, окремі проекти, що сприяли збереженню української культури серед українців другого покоління еміграції. УСГВБ, наприклад, перевидало збірку поезій Івана Франка та двічі спробувало видати студентські журнали «Метеор» і «Свічадо» [3]. В публікаціях часто порушувалися питання ідентичності, історичної пам'яті та культурних ініціатив діаспори.

Третє – виокремлюється науковий вимір деяких видань українців у Великій Британії. Українські інтелектуали створювали історико-документальні збірники, присвячені історії еміграції, національному руху та визначним діячам культури. У 1960-х рр. при СУБ було започатковано серію

«Ukrainian Studies», де друкувалися наукові розвідки з історії України, етнології, культурології та літературознавства [4]. Ця серія мала неабияке значення для виховання молодих науковців української еміграції.

Четверте – українська діаспора у Великій Британії тісно взаємодіяла з іншими європейськими осередками. Активно підтримувалися культурні зв'язки з Українським вільним університетом у Мюнхені, Науковим товариством ім. Шевченка, Світовим конгресом українців, а також громадами Канади й США. Така співпраця сприяла обміну публікаціями, поширенню спільних освітніх програм, проведенню конференцій і симпозіумів.

П'яте – важливим аспектом стала роль друкованого слова як елементу національної пам'яті. Газети, журнали та книги віддзеркалювали духовні пошуки громади, культурні здобутки й повсякденне життя еміграції. Через друковану спадщину українці Великої Британії залишили свідчення про власний внесок у розвиток світової культури, що нині становить вагомую частину історіографії українського зарубіжжя.

Шосте – видавнича діяльність мала також виховний потенціал. Публікації, присвячені історії церкви, життєписам діячів визвольного руху, морально-етичним темам, формували у молоді почуття національної гідності, відповідальності та духовної зрілості. Вони сприяли становленню образу українця як активного громадянина світу, який, інтегруючись у західне середовище, зберігає власну культурну ідентичність.

Сьоме – українська преса та книговидання у Великій Британії стали важливим чинником збереження мовної самобутності. Навіть серед другого покоління еміграції українська мова залишалася мовою богослужіння, освіти, публіцистики й мистецтва. В умовах глобалізації друковане слово стало символом духовного опору асиміляції та засобом консолідації громади.

Українська громада у Великій Британії створила умови для розвитку видавничої справи, мистецьких і освітніх ініціатив, які сприяли

міжкультурному діалогу між українською та британською спільнотами. Її діяльність стала прикладом ефективної самоорганізації, завдяки якій українці зберегли свою національну самобутність і водночас змогли інтегруватися у західне суспільство.

Для глибшого розуміння особливостей культурно-освітнього руху українців у Великій Британії варто коротко порівняти його з досвідом інших центрів діаспори – насамперед Канади та США. Хоча всі громади прагнули зберегти національну ідентичність, організаційні моделі їхньої діяльності різнилися. Британська громада функціонувала в умовах централізованої структури, очолюваної СУБ, яка координувала роботу шкіл, культурних товариств і видавництв. Натомість у Канаді та США сформувалися мережеві об'єднання – Конгрес українців Канади (KUC) та Український конгресовий комітет Америки (UCCA), що виконували представницькі функції на державному рівні. Суттєві відмінності спостерігалися в системі освіти. У Канаді українські школи діяли при церквах і громадах ще з початку ХХ ст. та поступово інтегрувалися у державну систему освіти, набуваючи офіційного статусу в межах політики мультикультуралізму [21]. У США українознавчі курси існували при університетах і культурних центрах, а після війни – при Українському вільному університеті в Нью-Йорку [22].

Висновки. Культурно-освітня та видавнича діяльність українських організацій у Великій Британії в другій половині ХХ ст. була комплексною й виконувала кілька ключових функцій. Українські організації створювали культурні інституції – архіви, музеї, бібліотеки – та вели активну громадську дипломатію через виставки, конференції та культурні заходи. Їхня співпраця з британськими установами сприяла популяризації української культури й історії. Видавнича діяльність охоплювала питання релігії, культури, виховання та сприяла розвитку наукової україністики. Англomовні матеріали «Ukrainian Information Service» використовувалися в університетських курсах, а

українські публікації стали джерелом для британських дослідників, завдяки чому українська тематика ввійшла до британської академічної традиції. Освітня система – суботні та недільні школи, молодіжні табори, церковні гуртки – запобігала асиміляції та передавала молодому поколінню мову, традиції та історичну пам'ять. Особливу роль відіграли жінки, які займалися доброчинністю, організовували культурні заходи й викладали в українознавчих школах. Українська громада також активно долучалася до міжнародних культурних рухів і благодійних ініціатив. Загалом культурно-освітня та видавнича діяльність українських еміграційних організацій у Великій Британії у другій половині ХХ ст. сприяла збереженню національної ідентичності та розвитку української культури в умовах вимушеної еміграції. Створення мережі громадських об'єднань, освітніх і релігійних осередків, суботніх шкіл, бібліотек і видавництв забезпечило духовну єдність української громади, допомагало вихованню молодого покоління у національному дусі та поширенню знань про Україну у світі.

Наукова новизна дослідження полягає у системному аналізі всього комплексу культурно-освітніх і видавничих ініціатив української діаспори у Великій Британії як цілісного феномену національної самоорганізації. На відміну від попередніх досліджень, які зосереджувалися на окремих аспектах діаспорного життя, у цій роботі вперше інтегровано освітній, культурно-мистецький і видавничий виміри діяльності громади в єдину аналітичну модель, що розкриває зв'язки та взаємовплив різних інституційних форм культурної самоорганізації. Також уперше систематично порівняно британську модель діаспорного будівництва з канадським і американським досвідом, що дало змогу виявити специфіку адаптації українських культурних практик до британського мультикультурного контексту.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в розробці концептуальної рамки для аналізу діаспорної культурної самоорганізації як

багаторівневої системи, де інституційні структури, функціональні підсистеми та соціальні актори взаємодіють для збереження національної ідентичності в умовах еміграції.

Втім, аналіз базувався переважно на опублікованих джерелах і вторинних матеріалах, що обмежує можливості глибокого розуміння внутрішніх організаційних процесів, фінансових механізмів і міжособистісних взаємодій у громаді. Тож систематичний контент-аналіз видань, дослідження читацької аудиторії й тиражів, детальний аналіз навчальних програм шкіл вихідного дня, методик викладання та ефективності мовного збереження в другому-третьому поколіннях емігрантів, як і характеристика впливу британського мультикультуралізму на українську громаду порівняно з іншими етнічними спільнотами є перспективами подальшого дослідження. Також окремої уваги потребує аналіз трансформації культурно-освітніх стратегій громади протягом різних десятиліть і їхньої адаптації до змін у британській міграційній політиці.

Список використаних джерел

1. Вілсон А. Українці: несподівана нація. Київ: Критика, 2016. 432 с.
2. Дейчаківський М. Українці у Великій Британії: 1945–1990. Лондон: Ukrainian Publishers Limited. 1991. 156 с.
3. Асоціація українців у Великій Британії. Українська Думка. Лондон. Асоціація українців у Великій Британії. 1945–1991. Архівні випуски. URL: <https://www.ukrainiansintheuk.info/eng/04/ukrdumka-e.htm>
4. Краснодемська І. Роль західної української діаспори в етнокультурних процесах в Україні (кінець 80-х – середина 90-х років ХХ ст.). *Українознавство*. 2018. № 3 (68). С. 21–40. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.3\(68\).2018](https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(68).2018)
5. Кравець Р. Союз українців у Великій Британії (СУБ). Організація українських жінок у Великій Британії (ОУЖ). Українці у Сполученому

Королівстві.

Інтернет-енциклопедія.

URL:

<https://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/03/sub-u.htm>

6. Стахів М. Українська еміграція у Великій Британії та її видавнича діяльність (1945–1980-ті рр.). Львів: Світ, 2004. 278 с.

7. Щигельська Г. О. Союз Українців у Великій Британії: етапи становлення, організація та діяльність (1945–1949 рр.): дис. ... канд. іст. наук 07.00.02 – Всесвітня історія. Чернівці, 2006. 211 с.

8. The Association of Ukrainians in Gr. Britain ltd. *The Ukrainian Review*. Vol. 1. № 1. London. December 1954. P. 78–81.

9. Енциклопедія української діаспори / Кубійович В. (ред.). Париж – Нью-Йорк – Торонто: Наукове товариство ім. Шевченка. 1976–1988. URL: <https://corpus.encyclopedia.kyiv.ua/item/25>

10. Тимошик М. Українська преса в еміграції (1945–1991). Київ: ННДПУ, 2021. 412 с.

11. Отрошко Л. Сучасний стан українознавчих досліджень у Великій Британії. *Українознавство*. 2025. № 1 (94). [https://doi.org/10.17721/2413-7065.1\(94\).2025.323504](https://doi.org/10.17721/2413-7065.1(94).2025.323504).

12. Покальчук Ю. Українці у Великій Британії. Львів. 1999. 144 с.

13. Павлишин М. Українська культура в еміграції: історико-культурологічні аспекти. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 324 с.

14. Education Act. 1944. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/7-8/31/enacted>

15. Організація Українських Жінок у Великій Британії: Звіт діяльності жовтень 2014 – вересень 2015. *Українська Думка*. 28 листопада 2015. С. 9–10.

16. Українська Інформаційна Служба. *Визвольний шлях*. 1952. Ч. 3. С. 37–38.

17. Перші загальні збори Української Студентської Громади в В. Британії. *Українська Думка*. 28 вересня 1947. С. 5.
18. Фундак О. Від церковці до катедри. *Українська Думка*. 13 жовтня 1968. С. 3–8.
19. Мизак Н. Діяльність Української Автокефальної Православної Церкви у Великій Британії (1947–1991 рр.). *Релігія та Соціум*. 2014. № 1–2 (13–14). С. 67–76.
20. Олеськів В. Короткий нарис історії «Визвольного Шляху» і «Української Видавничої Спілки». *Визвольний шлях*. 1962. Ч. 4–5. С. 522–526.
21. Макар В. Ю. Конгрес українців Канади. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-4675>
22. Сухобокова О. Створення Українського конгресового комітету Америки та його діяльність у період «холодної війни». *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. № 1 (21). С. 112–127.